

Тетяна СОЛОГУБ

ОРНАМЕНТАЛЬНІ МОТИВИ ВИШИВКИ СОРОЧОК УКРАЇНЦІВ БІЛОТИСЯНСЬКОЇ ДОЛИНИ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Вишивка – це один із найбільш поширених видів оздоблення тканини. В піснях, думах, народних приказках оспівана праця вишивальниць. Народом опоетизовані і художня фантазія майстрів, і сам процес праці.

Художнє багатство мистецтва вишивки на тканинах одягового та інтер'єрного призначення глибше розкривається при аналізі їх орнаменту, композиції, колориту. З орнаментом вишивки пов'язані образи добра, краси, захисту від усього злого в житті. Орнамент вишивок – це народна пам'ять про життєдайні сили землі і сонця. Він зігрітий теплотою людських рук. Орнамент розкриває складні питання світосприймання й світорозуміння, співвідношення – людина і природа, людина і праця, людина і творчість. Як писала у своїй роботі Р.В. Захарчук-Чугай: «Орнамент як мистецтво ритму в усій красі виступає в народній вишивці з специфічними законами осовової дзеркальної симетрії. Вишивальниці знайшли можливості побудови орнаменту, що захоплює нас продуманим порядком, лаконічною виразністю» [1, С. 94].

Збережені зразки вишивок ХІХ – початку ХХ ст. дають можливість стверджувати, що народні майстрині досягли вершини у розвитку орнаментального мистецтва. Вони розробили безліч варіантів зображення, різних елементів окреслень аж до найскладніших рішень. За змістом та формою побудови орнаментальні мотиви в основному поділяються на геометричні, рослинні, зооморфні та антропоморфні. Поступово виробились складні орнаментальні системи, властиві тій чи іншій техніці виконання, матеріалу, призначенню виробів.

Дана проблематика не повністю освоєна в наукових публікаціях. Немає окремої систематизованої, комплексної роботи, яка б дала нам цілісну картину етапів еволюції закарпатської народної вишивки. Наявний фактологічний матеріал потребує його системного, комплексного аналізу як на рівні краю в цілому, так і кожної етнографічної зони окремо взятої.

В наш час, коли бурхливо розвивається музейна справа, певним чином заохочується розвиток вишивального та пов'язаних із ним видів декоративно-ужиткового мистецтва, проводяться різноманітні конкурси, фестивалі, виставки, дана тема чітко впливає із тіні забутих років. Вона має актуальне як науково-популярне, так і практичне значення.

Перед тим як почати огляд особливостей вишивки, необхідно зауважити, що гуцули є частиною українського етносу, які вирізняються культурно-побутовою специфікою, самоназвою, протиставленням себе оточуючим на основі взаємної компліментарності, мають локальну і загальну свідомість [2, С. 139]. За таким визначенням в сучасній етнографії гуцули є субетносом.

Гуцульщина знаходиться на східних високогір'ях Українських Карпат, нині на межі трьох областей. В силу історичних обставин Гуцульщина ніколи не мала спільних територіально-адміністративних кордонів, що позначилось на особливості їх традиційної культури і побуту. Тому в єдиному субетносі чітко виділяємо локально-територіальні групи гуцулів, а саме закарпатських, івано-франківських та чернівецьких. До гуцульської етнографічної групи слід віднести північно-західну частину марамороського повіту на території Румунських Карпат.

За теперішніми адміністративно-територіальними кордонами закарпатська частина Гуцульщини повністю охоплює Рахівський район Закарпатської області. Незважаючи на господарсько-культурну, побутову, матеріальну і духовну єдність гуцулів Закарпаття, тут існує внутрішній самоподіл на ясінянських, богданських, рахівських та великобичківських гуцулів. У етнографії ці малі групи населення називають малими етнографічними окретами чи територіально-популяційними групами. Таким чином, термін «Закарпатська Гуцульщина» є умовний, бо традиційна культура субетносу загалом спільна, де можемо зауважити лише деякі господарсько-культурні особливості, особливо у системі естетичних переваг, що виразно проявилось у способах вишивання та оздоблення одягу.

Закарпатська Гуцульщина є унікальним регіоном України, в якому і досі зберігається цілий ряд архаїчних рис в культурі. Зокрема це відноситься до вишивок, що вирізняються яскравістю. Архаїчність гуцульських вишивок простежується у орнаментальних мотивах, техніці вишивання. Збереження цих рис в одязі та вишивках можна пояснити як природно-географічними факторами (гори, складні перевали), так і соціально-економічними (помітна віддаленість населення цієї частини Закарпаття від великих промислових та культурних центрів, основних торгівельних шляхів). На сьогодні народна вишив-

ка Закарпатської Гуцульщини ще недостатньо вивчена як мистецьке явище, як на регіональному, так і загально українському рівні.

Переходячи до аналізу регіональних особливостей вишивок, необхідно зазначити складові частини традиційного одягового комплексу гуцулів. Основою типового строю місцевих гуцулів є «кошуля» (сорочка). У чоловіків вона була тунікоподібного крою із коміром-стійкою, рукави прямі і широкі. За давнім звичаєм сорочку не заправляли в штани, а підперезували поясом («окрайкою»), який зав'язували з лівого боку. Вишивкою прикрашали комір-стійку, пазуху, верхню частину рукавів, манжети. Візерунковим швом («циркою») оздоблювали повздовжні бокові шви сорочки. Її вишиті частини пов'язані між собою спільним колоритом та композицією візерунку [3, С. 98].

Основу жіночого строю складає довга сорочка, зібрана навколо горловини, спереду з розрізом («пазухою»), рукави широкі і довгі, зібрані у зап'ясті. Сорочка оздоблювалась вишивкою на комірі («обшивці»), манжетах («дудиках»), вставлених частинах рукавів («устваках»). Декоративними швами підкреслювали крій сорочки. Жіночим поясным одягом були запаски, які ткали з вовняних ниток. Головним декоративним елементом запасок був сам колір, який завжди гармоніював із загальним колоритом строю. Поряд з оздобленням кептарів в округах побутували також відмінності у колориті запасок. Інші елементи жіночого одягового комплексу є спільними з чоловічим одягом і відрізнялися лише незначними відмінностями в оздобленні [3, С. 99].

Таким чином, приступаючи до аналізу локальних відмінностей одягових вишивок, вирізняємо їх за такими найхарактернішими рисами, як величина вишивки, загальний колорит, домінуюча кольорова гама, кількість використаних кольорів, принцип побудови орнаменту, переважаючі орнаментальні мотиви, матеріали та техніка вишивки. На підставі цього, при аналізі збереженого у музеях матеріалу, зокрема Закарпатському музеї народної архітектури та побуту, власних спостережень під час польових досліджень маємо підстави твердити, що барвистість сучасних гуцульських уставок не передає давнього колориту. Відповідно бачимо, що колір вишивок був підвладний змінам та впливам. З найдавніших часів важливу роль в створенні колориту відігравали натуральні кольори вовни, лляного полотна, вибілених ниток та способи фарбування природними барвниками. Давня верховинська манера вишивати червоними та синіми, червоними і чорними або цілком чорними нитками під впливом моди змінюється. На зміну традиційних кольорів впливало сусідство з іншими народами та розвиток промислового виробництва анілінових барвників, які сильно вплинули на кольорову гаму пізніших вишивок, що зруйнувало

стриманий традиційний колорит. Більш давньою та стійкою до змін є композиція вишивок та орнаментальні мотиви [4, С. 159]. Своєрідність локальних особливостей вишивок найбільш чітко прослідковується в домінуючій структурі побудови орнаменту, переважаючих мотивах, домінуючому колориті.

Спираючись на напрацювання попередніх років, враховуючи їх достовірність, лаконічність викладу, характеризуючи наявні зразки одягової вишивки Закарпатської Гуцульщини, можемо виділити чотири основні осередки (ареали) її поширення: ясінянський, богданський, рахівський, великобичківський, кожен із яких має свої локальні особливості.

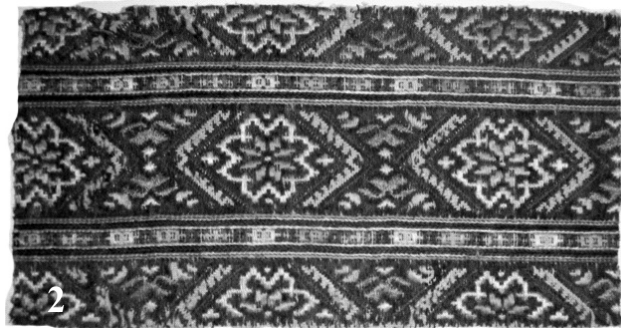
Метою ж даного дослідження є спроба аналізу локальних особливостей орнаментальних мотивів вишивки сорочок богданських гуцулів. Локалізацію колористичних особливостей «богданського осередку» можна окреслити селами долини річки Біла Тиса (Розтоки, Видричка, Богдан, Бреболя, Луги, Говерла, Тишора). Серед основних особливостей вишивок цієї округи є те, що їх старі уставки вужчі ніж у інших локальних групах гуцулів. Однак, через вплив різних факторів (часу, міграцій, запозичань) поширювались й широкі п'ятирядові уставки. Запозичались також й колористичні комбінації. Відмічаємо й той факт, що в богданських вишивках часто зустрічається стилізовано рослинний мотив.

Типовими для богданського осередку є п'ятирядові уставки, в яких орнаментальна композиція обрамляючих смуг («поверхниць») є логічним завершенням чи половиною візерунку, розміщеного в центральній смузі («власне уставці»). Основними мотивами даних уставок є ромб та стилізована квітка, внутрішня площа яких закомпонована різноманітними орнаментальними композиціями. Найхарактерніші з них ми спробуємо описати.

Уставки середини ХІХ ст. з богданської округи мають дрібноузорний візерунок. Виконувались вони в основному технікою «низина», «сотано», «звиворіткове» лише зрідка – «хрестиком». Домінуючими були чорний, коричневий, синій кольори із крапленнями жовтого, зеленого, червоного. Самі мешканці досліджуваних нами сіл кажуть, що кольори їхньої вишивки – «чорнобриві». Збереглося тут чимало й своєрідних деталей орнаменту. Так, в основі деяких уставок лежать ромби із усіченою верхньою та нижньою частинами. Своєрідними є елементи внутрішньої площини даних ромбів, що відрізняють цю уставку від інших. Вишивальниця зображує стилізовану квітку, подаючи її пелюстки у вигляді видовжених завитків («крючків»), розміщених попарно й обернених один проти одного. Завдяки такому прийому утворюється своєрідна квітка («жучок»). По кутам

«жучка» розміщені дрібні хрестики, а в його серцевині маленький ромбик («цятка»). Поміж великими ромбами вишито по два дрібніші ромбики. Їх особливість полягає в тому, що контури вишиті у формі хрестиків, а внутрішня площа набирає форму квадрата з вусиками. Допоміжними елементами центральної орнаментальної смуги служать зелені трикутнички з дрібними хрестиками у верхньому куті (див. фото 1) [5; 6, С. 47; 7, С. 107].

Провідним мотивом уставок є також ромб з усіченою верхньою та нижньою частинами. Контури ромба окреслені червоними лініями, між якими з однієї сторони чорними нитками вишито пряму лінію, а з іншої – вертикальні смужечки («партички»). В результаті цього біла незаповнена вишивкою частина полотна має вигляд смуги з виступами. Ці смуги обрамляють ромб. В народній вишивці України такі орнаментальні смуги називають по-різному. Для західноукраїнських областей характерною є назва «поле», «вівсяне поле». І тут ми знову на прикладі орнаментики спостерігаємо народну мудрість. Що головне в житті селянина? Це робота на полі, вирощування зерна. Подібними мотивами обрамляють великі площинні візерунки, внутрішня площа яких, зазвичай, закомпонована стилізовано рослинними орнаментами. В нашому випадку в основі ромба лежить восьмипелюсткова квітка,

по кутам якої зображуються хрестики. Поміж великими ромбами розміщені стилізовані напівквіточки та листочки. В основі візерунку обрамляючих вузьких смуг («червачків») лежить мотив хреста, вписаного в квадрат (див. фото 2) [5; 1, С. 90; 8, С. 36].

Цікавими за змістом є орнаментальні композиції уставок, в основі цен-

трального ряду яких лежать стилізовані квітки («ружі»). Їх характерною особливістю є те, що пелюстки розмежовані прямим та скісним хрестами, які пересікаються. «Хрести» як один із мотивів української народної орнаментики сформувався ще в добу неоліту. Дохристиянським його поширенням пояснюється те, що в українській народній орнаментиці порівняно мало канонізовано-емблематичних зображень цього знака, звичних для церковно-релігійного мистецтва. Однак, невичерпність народної фантазії засвідчують сотні варіантів улюблених хрестикових візерунків. Завдяки прийому пересікання двох видів хрестів утворюються вісім пелюстків. Прямий хрест ділить площину квітки на чотири частини («пелюстки»), а за допомогою скісного, кожна з них в свою чергу поділяється ще на дві. Таким чином утворюється стилізована восьмипелюсткова квітка чи розетка. У народі даний мотив отримав досить цікаве трактування: прямий хрест – символ чоловічого начала, сонця; скісний хрест – символ жіночого начала, місяця. Поєднання цих начал дає всьому життя. А утворена розета

є символом самої природи. Слід відмітити, що розетка – це один із найбільш поширених архаїчних мотивів в гуцульській вишивки (див. фото 13) [9].

Зустрічаються уставки, де домінуючим є чорний колір із вкрапленням синього, жовтого і червоного, орнаментальною площиною подібною до вищезгаданих. Тут внутрішня площа ромбів, розміщених в ряд, закомпонована двома мотивами. По центру

вишито стилізований прямий хрест, на чорному фоні якого зображено ромб (по центру) та дрібні хрестики (по кутам) жовтими нитками. Навколо хреста зображені чотири пташки («качечки»), розміщені попарно, одна навпроти одної. Птахи тут виступають символом радості, родинного щастя (див. фото 3) [10; 11, С. 47].

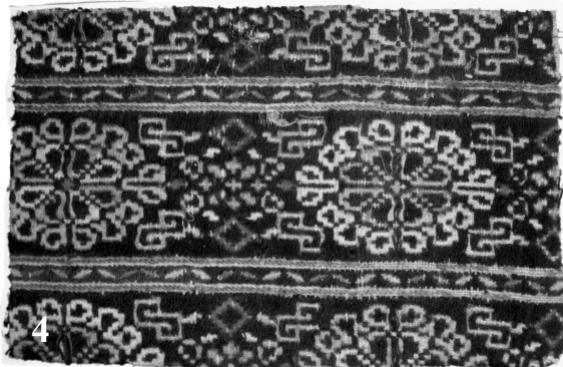
Головними мотивами могли служити й стилізовані квіти у поєднанні з есовидними мотивами. Так, у досліджуваному нами регіоні поширені орнаментальні композиції, в яких пелюстки квіток утворені із зелених та жовтих листочків, а серцевина подається у формі хрестика. Квітка вписана у своєрідне коло, контури якого зображені у формі завиточків різної форми. Поміж великими квітками розміщений дрібніший візерунок, де домінуючими є есовидні мотиви (див. фото 4) [12].

Крім стилізованих квіток, центральним мотивом давніх богданських уставок служили й восьмикутні розети, вписані в ромб. По кутам такого ромба вишивали прямі хрести. Поміж ромбами у два ряди розміщували трикутники, а проміжки між ними і ромбами набували вигляду скісних хрестів. Їх внутрішня площа декорувалась дрібноузорними мотивами, де центральним знову ж таки виступала розета. Крім того, могли вишивати стилізовані пелюстки, листочки, стебла. Візерунок «червачків», зазвичай, виконувався у вигляді ламаної лінії («кривулі») [13].

Оригінальними є уставки, де основним мотивом є восьмипелюсткова квітка, пелюстки якої вишиті різнобарвними нитками, з серцевиною у вигляді хреста. Дані квіти послідовно чергуються з фігурою у вигляді скісного хреста. Зображення хреста подається через використання мотиву «дубове листя». Яскрава кольорова гама виділяє дану уставку з поміж інших [10].

Одним із найдавніших орнаментальних мотивів гуцульської вишивки, зокрема на уставках Білотисянської долини, є напівквадратики з різноманітними різьками, загнутими під різними кутами, з вусиками

або без них. Подібні мотиви у народі називають «трубки», «бочарки». Є уставки, де «бочарки» є домінуючими. Тут в основі центральної широкої смуги лежать два ряди (у нижній і верхній частині) «трубок». Вони мають форму

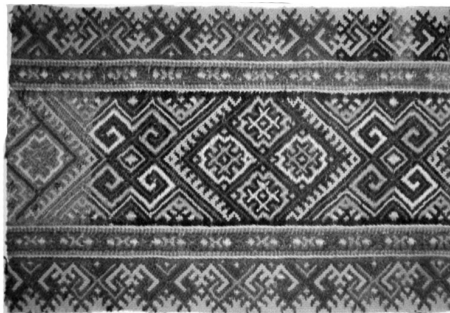
напівквадратиків чи трикутників, до верхнього кута яких приєднано ріжки («трубки»), загнуті вниз. Між двома рядами «трубок» утворюється ромбічна площа, яка закомпонована ромбом (квадратом) з вусиками («восьмиріг»). Подібні зображення квадратів з виступаючими кінцями кожної сторони нагадують вінець зрубу дерев'яної будівлі. Такий мотив дуже поширений у вишивці. Він у сполученні з іншими елементами до цього часу зберігся у росіян, білорусів та українців. Чітко виявлений орнамент цього типу зустрічається, зокрема, в Калінінській області у росіян, в Могилівській області – в білорусів, на Поліссі та Закарпатті – в українців [14, С. 76-77]. Візерунок «поверхниці» описуваної нами уставки складається із рядка «трубок» з вусиками (див. фото 5) [15; 16, С. 16; 17, С. 41].

Більше уставок, де «трубки», зустрічається лише на «поверхниках». «Червачки» в таких уставках в основному декорують ламаними лініями («кривулями»), скісними хрестами, квадратами із вписаними в них прямими хрестами. Основу ж «власне уставок» творять покладені навскіс квадрати чи ромб із складною внутрішньою площиною. Так, на одній із уставок площа ромба закомпонована дрібними ромбічними мотивами із виступаючими вусиками. Серцевиною служить «восьмиріг». Між ромбами в два ряди розміщені трикутники, які можна вважати незавершеними зображеннями основного мотиву – «ромба» (див. фото 5) [18].

Свій колорит мають уставки, в яких ромби в центральній широкій смузі поділені на чотири рівні частини, або одну велику та дванадцять менших, що оточують її. В нашому випадку площа цих частинок закомпонована фігурою у вигляді квадрата з виступаючими кінцями («восьмирога»). Його середина має вигляд дрібного ромбика («очка»). Допоміжними мотивами в подібних уставках служать трикутники з вусиками («відрогами», «крючками») або ромб із заокругленими всередину ріжками («бочарки») [13; 18]. Подібні мотиви, коли ромб ділиться на частини, є дуже давніми. Матеріали археологічних розкопок свідчать про те, що в X – XII ст. на тканинах східних слов'ян вже був добре розвинений геометричний орнамент. Він складався з

5

поставлених навскіс (на ріг) квадратів, кожен з яких був поділений на чотири частини, а в центрі кожної з них були поставлені крапки, малі кружечки чи інші узори. Коли порівняти цей стародавній узор з пізнішими, то можна побачити, що на території Закарпатської Гуцульщини (Рахівський район) у ХІХ ст. жіночі сорочки прикрашались подібним орнаментом. Такі ж орнаментальні мотиви маємо й у вишивках Закарпаття першої половини ХХ ст. У багатьох випадках квадрат komponується з іншими, досить складними геометричними фігурами (див. фото 6.) [19, С. 23; 14, С. 76; 20, С. 402-405].

Рідкісними є п'ятирядові уставки, у яких основним мотивом виступають скісні рядки, закомпоновані трикутниками. Фон даних уставок синій. За допомогою скісних смуг він ділиться на частини. Дані смуги могли бути білими або ж пересікатися дрібними вертикальними рисочками («партичками», «партиціями»). Внутрішня площа скісних рядків декорувалась червоними, жовтими чи оранжевими трикутниками із дрібними «цятками», «квіточками», «хрестиками» всередині. Чотири трикутники розмішувалися попарно (у верхній та нижній частині), симетрично площині скісного рядка. Подібні скісні мотиви називають «розкоси» (див. фото 7) [21].

Надзвичайно яскравими в колористичному відношенні є уставки з с. Богдан Рахівського району виконана технікою «лічильна гладь». Дана техніка вишивки виконується рядками, міняючи кольори необхідні для створення орнаментальної композиції. В основі візерунку даної уставки лежить восьмипелюсткова розета з серцевиною у вигляді хрестика. Пелюстки вишиті синіми, жовтими, зеленими та рожевими нитками, а контури – чорними. Квітки торкаються одна одної. На їх стику утворюється ромб, обабіч якого вишиті трикутники (див. фото 8) [22].

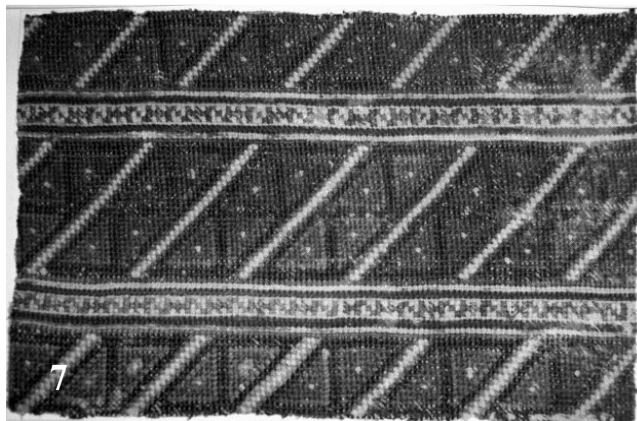

Серед візріців богданських уставок можемо спостерігати й такі, яким властивий сітчастий орнамент. Це означає, що вся площа орнаменту заповнена узором. Звідси і назва уставки – «сітчаста». В основі орна-

ментальної композиції лежать горизонтальні вузькі смужечки («путки»), розміщені в дев'ять рядів. Площина між «путками» закомпонована двома мотивами. На бордовому тлі вишито скісні хрести та ромби, що послідовно чергуються. Багаторядність площини уставки, симетричність у розміщенні орнаментальних мотивів створює ефект решітчастого полотна, яке можливо нагадує шахову дошку. Поєднуючи мотиви трьох сусідніх рядків утворюються форми ромба (див. фото 9) [23].

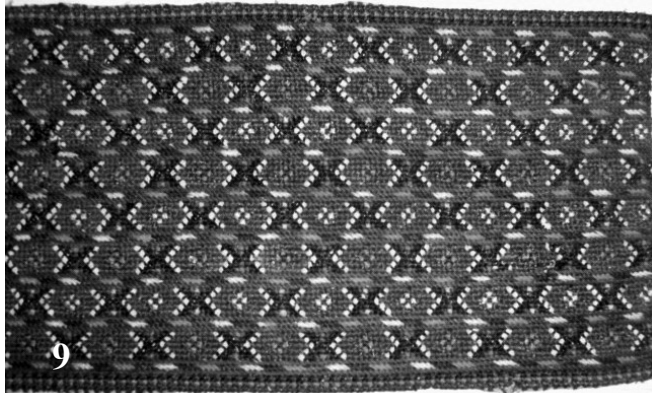
Колоритними є уставки, в яких як основні використовуються білий та бежевий кольори. Допоміжними тут виступають бордовий, чорний, фіолетовий, рожевий, сірий, зелений кольори. Уставками подібної кольорової гами оздоблювали сорочки жінок середнього та старшого віку. За своїм

структурним поділом вони п'ятирядові. В їх основі лежать різні типи ромбів зі вписаними в них фігурами. Найпростішим варіантом є, коли в ромб вписано восьмипелюсткову розету та дрібні ромбики по кутам. Поміж ромбами зображено великі стилізовані квіти («ружі») та розети. Між розетами розміщені фігури, що нагадують церковні вежі з хрестами наверху. Візерунок «поверхниці»

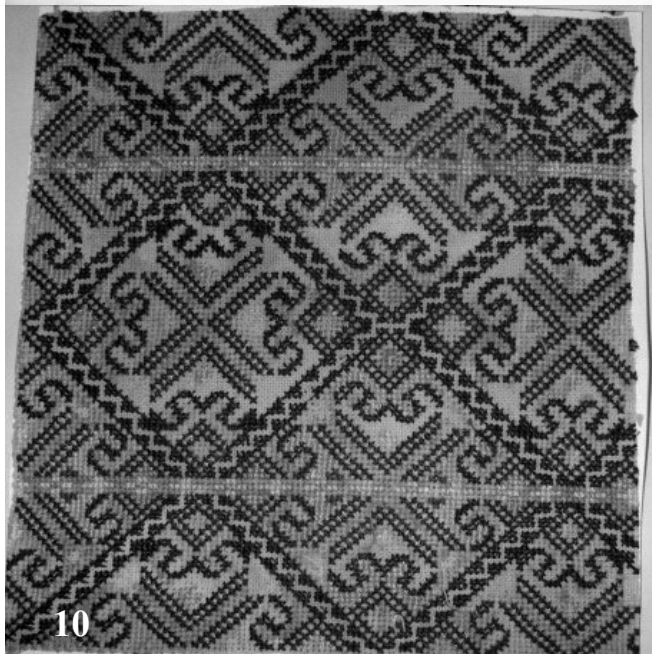

є половинчастим зображенням «власне уставки». Контури ромбів вишиваються чорними нитками, що на фоні стриманих, неяскравих кольорів відразу ж кидаються у вічі. Такий прийом використання одного яскравого кольору акцентує увагу на основних елементах уставки [24].

Зустрічаються й інші орнаментальні композиції уставок з бежевою колористикою. Зокрема, тут в бежевих та світло-коричневих тонах подаються «червачки» та проміжки між основними мотивами «власне уставки» і «поверхниці». Центральна смуга («власне уставка»)

закомпонована мотивами двох видів: двома ромбами, що кутами входять один в одного, та ромбом з відростами («вусиками», «павуками»). Внутрішня площа обох мотивів декорована фігурою, кожен з елементів якої нагадує знак подібності в різних варіантах. Така фігура легко може отриматись й із квадратів при заокругленні їх кутів. Цю думку підтверджує мотив закарпатської вишивки, в якому меан-

дровий візерунок, перериваючись утворює мотиви, схожі до лежачих есовидних. Однак, ця фігура може бути визначена по-різному. Вона зустрічається, як у нашому випадку, складеною у формі квітки, або ж смугами чи окремо як на кавказьких килимах і в монгольській орнаментиці, або як типовий елемент на тканинах і вишивках Буковини, Румунії, Угорщини, Сербії, Хорватії, Болгарії, Албанії і т. д. [25; 17, С. 41-42].

Не менш цікавими є монотонні (бордові), із незначним вкрапленням жовтого, рожевого кольорів уставки, в яких основний мотив ромб, закомпонований чотирма прямими «ріжками», які розміщені таким чином, що утворюють форму скісного хреста. У верхній частині ріжки доповнені крученими завитками, що разом утворюють форму серця («сирцята»). Контури усіх деталей орнаменту цієї уставки виконані бордовими нитками, а їх внутрішня площа – жовтими, рожевими. Є на полотнищі уставки місця не заповнені вишивкою (див. фото 10) [15].

Серед богданських уставок зустрічаємо й п'ятирядові, в яких на відміну від вищеописаних смуги відрізняються за розмірами. Центральна та обрамлюючі її смуги однакові, крайні ж трохи вужчі. В основі орнаменту даних уставок лежать ромб, що ділиться на 4 частини скісні хрести, трикутники, дві ламані лінії («кривулі»), що пересікаються. На одній із уставок відбувається поєднання двох технік: «низини» та «хрестика». Низиною вишита центральна смуга, а інші – хрестиком (див. фото 12) [24; 26].

Цікавими є уставки 20-30 рр. XX ст., в яких переважає рослинний, стилізовано-рослинний, згеометризований орнамент та яскрава поліхромія. Тут орнамент «власне уставки» складається із ромба

з усіченими кутами, в який вписана стилізована квітка («ружа») у різних варіаціях. Форми квіток утворюються за допомогою різних мотивів: «завитків», «стебел з ли-

сточками», «видовжених листків», з'єднаних кружечків («вісімка») та ін. Цікавим є зображення орнаменту «поверхниці» на одній із цих уставок. Воно являє собою зрізану верхівку стилізованої квітки з «власне уставки». Зрізана частина нагадує «корону» (див. фото 11) [23; 27; 28; 29].

В основі центральної смуги деяких уставок з рослинним орнаментом лежать чотири стилізовані квітки («ружі»), що з'єднані за допомогою фігури у вигляді стилізованого стебла з листочками, розміщених у лежачому положенні. Допоміжними мотивами є дрібні ромбики («очка»). На «поверхницях» зображено віночки з квіток, стебел та листочків. Рослинні мотиви можна вважати впливами сусідніх румунських чи румунсько-українських сіл, або ж сіл Тересвянської долини, що межує з Рахівщиною, оскільки для гуцулів не був характерним чисто рослинний орнамент [30].

Крім уставок вишивкою оздоблювали й інші деталі сорочок, зокрема, манжети («дудики») та ошийники («ошийки»). Їх орнаментальні мотиви та кольорова гама схожі до тих, що ми спостерігали на уставках. Серед основних:

1) ромб з усіченими верхніми та нижніми частинами зі вписаними в нього стилізованими квітами чи розетами;

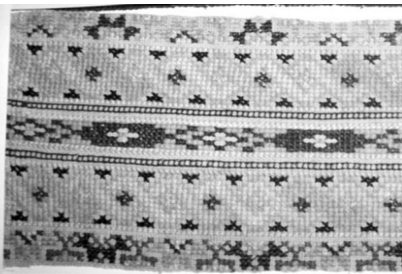
2) скісні хрести;

3) ламані лінії («кривулі»);

4) обрамляючі лінії («путки»).

Однак і тут можна прослідкувати свої певні особливості.

Так, на деяких зразках манжет («дудиків») в основі орнаментальної композиції лежать два мотиви. Перший мотив утворює усічений ромб, в який вписано скісний хрест. Його контури окреслені фіолетовими лініями із загостренням на кутах. Завдяки цьому утворюється фігура у вигляді стилізованої розети. Обабіч неї розміщені дрібні ромбики («очка») з крапкою («цяткою») посередині. Другий мотив – у вигляді ромба із загнутими вниз ріжками. Подібні мотиви ми спостерігаємо на уставках, вони мають назви «трубки», «бочарки» [31; 17, С. 41].

Зустрічаються манжети, які по краям декорували стилізованими рядками («шахівничкою»). Головними мотивами центральної смуги є великі та малі ромби, які перетинаються кутами. У місці їх перетинання утворюється маленький ромбик («цятка»). Внутрішня площина великого ромба закомпонована стилізованою восьмипелюстковою квіткою. Її пелюстки творять фігури у формі серця. Подібними мотивами декорували деталі одягу молодих дівчат. Вони символізували любов, щастя, добробут [31; 8, С. 37].

Цікавими є манжети, у яких провідними мотивами є скісні лінії («розкоси») або ж ламані лінії («кривулі»). Контури даних мотивів вишивають яскравими нитками, їх фон, зазвичай, був чорним або синім. Основними ж мотивами служили скісні рядки з дрібних квадратиків («очок») чи ламані («меандрові») лінії. Останні є надзвичайно давнім мотивом. Вони зустрічаються ще в мистецтві давньої Греції і дістали свою назву від звивистої річки Меандр (нині Мендерес). Поміж ламаними чи скісними смугами розміщували або дрібні геометричні мотиви, або ж стилізовано рослинні [32; 27; 16, С. 13].

Подібними до вищезгаданих за композиційною структурою є «дудики», поділені скісними лініями на рівні частини. Особливість подібних орнаментальних композицій полягає в тому, що всі ці частини по центру перетинає хвиляста лінія, яка ділить їх пополам. Обабіч ламаної лінії подається стилізований дубовий листок. Його внутрішня площа закомпонована восьмипелюстковими розетами та квадратами з виступаючими кінцями («восьмиріг») [33].

Як і в уставках, так і в манжетах («дудиках») зустрічаються есовидні мотиви. Тут вони вписані в пелюстки стилізованих чотирипелюсткових квітів. Есовидні мотиви розміщені симетрично, один навпроти іншого. Такий мотив є зародженням або ж елементом мотиву «свастики». Подібний прийом спостерігаємо ще в одному із зразків. Однак тут есовидні фігури не вписані в основний мотив, а є одним із основних (чергуються з ромбом) [27; 33; 34, 9].

Серед орнаментальних композицій «ошийок» цікавими є ті, в яких домінуючими є чорний та синій кольори із вкрапленнями жовтого, червоного, синього. Чорний колір виконував функцію фону, а іншими вишивались орнаментальні мотиви. Провідним серед них є ромб, восьмипелюсткова розета, трикутники, розміщені вершинами вгору і вниз, скісні хрести та лінії з виступами знизу та зверху («вітрячки») [35].

Таким чином, бачимо, серед основних особливостей вишивок богданської округи є те, що їх старі уставки вужчі за уставки першої половини ХХ ст. Однак, через вплив різних факторів (часу, міграцій, запозичань) поширювались й широкі п'ятирядові уставки. Запозич-

чались також й колористичні комбiнації. Для богданської вишивки середини XIX – початку XX ст. характерними були чорний, зелений, червоний, синій кольори, з 20-х рр. XX ст. починають поширюватись жовтий, білий, бордовий. Тут зустрічаємо такі давні орнаментальні мотиви: напiвквадратики з рiжками («бочарки», «трубки»), ромб iз виступаючими сторонами («восьмириг»), що нагадує зруб, скісні та прямі хрести, стилізовані конфiгурації квітів («рачки», «мороки»), есовидні мотиви («глисти», «нумери») та інші. Відмічаємо й той факт, що в богданських вишивках часто зустрічається стилізовано рослинний мотив.

Узагальнюючи вище сказане, можемо констатувати, що орнаментальне мистецтво є одним iз найяскравіших елементів матеріальної культури. Безперечно, повністю виявити й оцінити художньо-образний зміст орнаменту найкраще можна безпосередньо на тих предметах, на яких він використаний або для яких він створений. Це особливо стосується тих виробів, форма яких, матеріал, техніка виготовлення кладуть певний відбиток на характер орнаментальних узорів. Орнамент, як і інші види мистецтва, становить своєрідну форму образного відображення дійсності. Він піддається змінам залежно від соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. Нові соціально-економічні умови, нові художні запити закономірно і неминуче викликають до життя нові форми орнаменту, його нові стильові ознаки. Для кожної епохи характерний той чи інший орнамент, об'єднаний спільними стильовими рисами, незалежно від того, на яких виробках він виступає. Орнамент є, таким чином, рівноправною, значною галуззю духовної культури народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Захарчук-Чугай Р.В.* Українська народна вишивка: західні області УРСР. Київ, 1988. – 191 с.
2. *Тиводар М.П.* Етнологія: навчальний посiбник. Львів, 2000. – 326 с.
3. *Пилип Р.* Локальні особливості одягової вишивки Закарпатської Гуцульщини // Науковий збiрник Закарпатського музею народної архiтектури та побуту. Ужгород, 2005. Вип.1. С. 97-104.
4. *Білан М.С., Стельмаицук Г.Г.* Український стрій. Львів, 2000. – 326 с.
5. Фонди Закарпатського музею народної архiтектури та побуту, iнвентарний номер (далі ФЗМНАП Е.): 12531/380.
6. *Богуславская И.Я.* Русская народная вышивка. М., 1972. - 120 с.
7. *Богуславская И.Я.* Художественные особенности русской народной вышивки с геометрическим орнаментом (XIX – XX вв.) // Советская этнография. 1982. № 1. С. 101-112.

8. *Чорновський О.* Нові елементи та тематичні мотиви в орнаменті українських народних тканин // Народна творчість та етнографія. 1965. № 1. С. 35-40.

9. Польові матеріали зібрані в селах Білотисянської долини (сс. Розтоки, Видричка, Богдан, Луги, Говерла Рахівського району) // Архів автора.

10. ФЗМНАП Е: 12335/214.

11. *Матейко К.* Локальные особенности одежды гуцулов конца XIX – начала XX в. // Карпатский сборник. М., 1976. С. 57-66.

12. ФЗМНАП Е: 12602/451.

13. ФЗМНАП Е: 12489/338.

14. *Добрянська І.О., Симоненко І.Ф.* Типи та колорит західноукраїнської народної вишивки. // Народна творчість та етнографія. 1983. № 4. С. 75-83.

15. ФЗМНАП Е: 12628/477.

16. *Литвинець Е.М.* Українське народне мистецтво вишивання та нанизування. К., 2004. – 335 с.

17. *Маковський С.К.* Народное искусство Подкарпатской Руси. Прага: Пламя, 1925. – 155 с.

18. ФЗМНАП Е: 12627/476.

19. *Динцес Л.А.* Историческая общность русского и украинского народного искусства // Советская этнография. 1941. № 5. С. 20-34.

20. История культуры древней Руси. Т. II. М.; Л., 1951. – 549 с.

21. ФЗМНАП Е: 12487/336.

22. ФЗМНАП Е: 12484/333.

23. ФЗМНАП Е: 12307/186.

24. ФЗМНАП Е: 12346/225.

25. ФЗМНАП Е: 12607/456.

26. ФЗМНАП Е: 12635/484.

27. ФЗМНАП Е: 12547/396.

28. ФЗМНАП Е: 12607/456.

29. ФЗМНАП Е: 12635/484.

30. ФЗМНАП Е: 12334/213.

31. ФЗМНАП Е: 12310/189.

32. ФЗМНАП Е: 12308/187.

33. ФЗМНАП Е: 12613/462.

34. *Шпала Ф.* Подкарпатские вышивки. Гуцульское вишиване на низину и другие. Прага, 1920. – 24 с.

35. ФЗМНАП Е: 12486/335.

Журнал консервативной мысли

«Золотой Лев»:

www.zlev.ru